

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.919

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.38>

ЗУБКОВА Л.А.

СУДОВІ РІШЕННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

JUDGMENTS IN CASES OF SEPARATE PROCEEDINGS

Актуальність статті полягає в тому, що, як і в будь-якому іншому виді цивільного судочинства, судові рішення ухвалюються судом і під час розгляду справ окремого провадження, яке відповідно до ч. 7 ст. 19 ЦПК України призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. У статті досліджено загально-теоретичні засади інституту судових рішень у справах окремого провадження. У відповідному контексті простежено еволюція правового регулювання інституту судових рішень у справах окремого провадження, визначено стан наукової розробки проблеми, сформульовано поняття та проведено класифікацію судових рішень у справах окремого провадження, визначено їхню структуру. Встановлено, що у своїй еволюції цивільне процесуальне законодавство України, яке регулює інститут судових рішень у справах окремого провадження, пройшло декілька етапів. Наголошено, що під винятками слід розуміти ті елементи цивільної процесуальної форми, які не застосовуються під час розгляду справ у порядку окремого провадження (відсутність сторін, позову та пов'язаних із цим інститутів тощо). Доповненнями є норми, які встановлюють додаткові особливості розгляду і вирішення справ окремого провадження порівняно із загальними правилами цивільного судочинства. Зроблено висновок, що окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства характеризується спеціальною метою, якою є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, а також низкою особливостей процесуальної форми. Судові рішення у справах окремого провадження – це правозастосовчі акти, ухвалені іменем України, оформлені у визначеній законом процесуальній формі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і мають правовим наслідком підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Ключові слова: *судові рішення, рішення суду, ухвали суду, окреме провадження, законна сила судового рішення, виправлення недоліків у судовому рішенні, ухвалення судового рішення, проголошення судового рішення.*

The relevance of the article is that, as in any other type of civil proceedings, court decisions are made by the court during the consideration of separate proceedings, which in accordance with Part 7 of Art. 19 of the CPC of Ukraine is designed to consider cases

of confirmation of the presence or absence of legal facts relevant to the protection of rights and interests of a person or creating conditions for the exercise of personal non-property or property rights or confirmation of the presence or absence of undisputed rights. The general-theoretical principles of the institute of court decisions in cases of special proceedings are researched. In the relevant context, the evolution of the legal regulation of the institute of court decisions in cases of special proceedings was traced, the state of scientific development of the problem was determined, the notion was formulated and the classification of court decisions in cases of special proceedings was made, their structure was determined. It is emphasized that exceptions should be understood as those elements of the civil procedural form that are not applied in the consideration of cases in a separate proceeding (absence of parties, lawsuit and related institutions, etc.). Additions are norms that establish additional features of consideration and resolution of cases of separate proceedings in comparison with the general rules of civil proceedings. It is concluded that a separate proceeding as a type of non-litigious civil proceedings is characterized by a special purpose, which is to confirm the presence or absence of legal facts relevant to protect the rights, freedoms and interests of a person or to create conditions for personal or property rights undisputed rights, as well as a number of features of the procedural form. Judicial decisions in cases of separate proceedings are law enforcement acts adopted in the name of Ukraine, executed in the procedural form prescribed by law, which are based on the facts established at the hearing, and have the legal consequence of confirming the presence or absence of legal facts relevant to protection and the interests of the person or the creation of conditions for the exercise of personal non-property or property rights or confirmation of the presence or absence of undisputed rights.

Key words: *court decisions, decisions of the court, court orders, speciale proceedings, legal force of a court decision, correction of deficiencies in court decision, making a court decision, announcement of court decision.*

Постановка проблеми. Під час здійснення правосуддя суд вчиняє багато різних за своїм змістом і юридичним характером процесуальних дій: вирішує справу по суті, закінчує справу без ухвалення рішення, вирішує клопотання сторін, третіх осіб тощо. Судження і волевиявлення суду із цих чи інших питань мають владний характер і втілюються у відповідну процесуальну форму – форму процесуальних рішень. Отже, судові рішення – узагальнюючий термін судових актів, які суд приймає під час вирішення будь-якого питання.

Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. При цьому ухвалення судових рішень іменем України означає, що суди є органами державної влади в Україні, вони наділені державно-владними повноваженнями, їхні владні акти мають публічний характер і є загальнообов'язковими для виконання, оскільки ухвалюються і проголошуються від імені держави.

Як і в будь-якому іншому виді цивільного судочинства, судові рішення ухвалюються судом і під час розгляду справ окремого провадження, яке відповідно до ч. 7 ст. 19 ЦПК України призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорованих прав.

Стан дослідження. Наукові погляди на проблему ухвалення та проголошення судових рішень знайшли своє відбиття в дослідженнях таких українських науковців, як: С.Н. Абрамов, І.В. Андропова, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бобрик, О.О. Грабовська, К.В. Гусаров, А.О. Добровольський, П.П. Заворотько, М.Б. Зейдер, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, В.А. Кройтор, Н.С. Кузнецова, Л.С. Лисенко, С.О. Погрібний, Ю.Д. Притика, І.В. Удальцова, Г.В. Фазикощ, Є.І. Фурса, Ю.С. Червоний, Н.О. Чечіна, Д.М. Чечот, Г.В. Чурпіта, М.С. Шакарян, О.М. Шиманович, М.Й. Штефан. Водночас зазначені процесуалісти досліджували здебільшого інститут судових рішень, які ухвалюються та проголошуються у справах позовного провадження. Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що інститут судових рішень у справах окремого провадження предметно не повністю досліджувався в науковій доктрині.

Поряд із цим аналіз цивільного процесуального законодавства України дає підстави для висновку про те, що судові рішення, які ухвалюються у справах окремого провадження, характе-

ризуються низкою особливостей процесуальної форми, що відбивається в порядку їх ухвалення, проголошення, набрання законної сили, змісті тощо.

Метою статті є розроблення теоретичних аналіз судових рішень, ухвалених у справах окремого провадження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з ухваленням, проголошенням та набранням законної сили судовими рішеннями у справах окремого провадження.

Предмет дослідження становлять судові рішення у справах окремого провадження.

Викладення основного матеріалу. Усі справи, що підпадають під цивільну юрисдикцію суду, розглядаються останнім за певними правилами та у визначеній законом формі – формі цивільного судочинства. При цьому такі справи за своїм характером доволі різноманітні, мають суттєві правові відмінності (наприклад, неоднаковий склад учасників відповідних правовідносин, різні предмети вимог, що ними пред'являються). Тому певний порядок, який застосовується для розгляду і вирішення однієї категорії цивільних справ, не може повною мірою використовуватися для провадження в інших. Оскільки ж правова природа цивільних справ значно впливає на порядок їх розгляду у судах першої інстанції, у ч. 3 ст. 15 ЦПК України передбачено три види цивільного судочинства (позовне, наказне та окреме провадження), які різняться між собою за категоріями справ, що розглядаються у їх порядку, підставами відкриття провадження у справі, суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, процедурою тощо [1, с. 17].

Окреме провадження як вид цивільного судочинства також характеризується певною специфікою процесуальної форми, одним із проявів якої є особливості форми та змісту судових рішень, ухвалених під час розгляду відповідних справ.

У ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження визначається як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

На відміну від адміністративного та господарського судочинства, окреме провадження є непозовним видом здійснення правосуддя тільки у цивільних справах. Це пов'язано з його особливою правовою природою, адже основною метою окремого провадження є створення умов для реалізації прав та інтересів особи. У разі встановлення в порядку окремого провадження наявності або відсутності певного юридичного факту в носія такого інтересу з'являється можливість підтвердити або здійснити свої особисті немайнові та майнові права [5, с. 63].

Сьогодні у ч. 2 ст. 293 ЦПК України перелічено одинадцять категорій цивільних справ окремого провадження, особливості порядку розгляду яких закріплено у главах 2–13 розділу IV ЦПК України. Такими є справи про: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі в комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

Відповідно ж до ч. 3 ст. 293 ЦПК України у порядку окремого провадження розглядаються також справи про: надання права на шлюб; розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей; розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один із нього засуджений до позбавлення волі; встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Крім того, нормами матеріального права, зокрема нормативними положеннями СК України та ЦК України, передбачені інші категорії справ, які розглядаються в порядку зазначеного виду цивільного судочинства. Такими є справи про: встановлення факту батьківства (материнства) (статті 130–132 СК України); визнання шлюбу неукладеним (ст. 48 СК України); визнання розірвання шлюбу фіктивним (ст. 108 СК України); надання права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав (ст. 168 СК України); повернення дитини батькам чи іншим особам (ч. 3 ст. 170 СК України); визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі (ст. 184 СК України); звільнення опікуна або піклувальника (ст. 251 СК України, ст. 75 ЦК України) тощо.

Особлива правова природа об'єкта судового захисту в порядку окремого провадження, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес, зумовлює специфіку процесуальної форми розгляду відповідних справ, що виявляється у: 1) правовій регламентації обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема з метою з'ясування обставин справи суд має право за власною ініціативою витребувати необхідні докази (частини 1, 2 ст. 294 ЦПК України); 2) додержанні під час розгляду справ окремого провадження загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України); 3) відсутності сторін: справи окремого провадження розглядаються за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 4 ст. 294 ЦПК України); 4) неможливості передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди (ч. 5 ст. 294 ЦПК України); 5) у наявності додаткової підстави залишення заяви без розгляду – у разі виникнення під час розгляду справи у порядку окремого провадження спору про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд має залишити заяву без розгляду і роз'яснити заінтересованим особам, що вони мають право пред'явити позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України); 6) відсутності обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України) [5, с. 64–65].

Поряд із цим для деяких категорій цивільних справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, встановлено: 1) виключну територіальну підсудність заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; 2) розгляд справ у складі одного судді і двох присяжних; 3) перелік осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника; 4) спеціальні строки розгляду; 5) обов'язковість проведення судового розгляду у закритому судовому засіданні; 6) можливість скасування рішення судом, який його ухвалив тощо [5, с. 65].

Таким чином, цивільне судочинство у справах окремого провадження здійснюється одночасно за правилами:

1) загальними для всього цивільного судочинства (за певними винятками і доповненнями), визначеними ЦПК України.

Так, окреме провадження тісно пов'язане з іншими видами цивільного судочинства, проходить ті ж стадії, засноване на загальних засадах цивільного процесу. Зокрема, під час розгляду справ окремого провадження діють принципи відправлення правосуддя виключно судом, незалежності суддів та підкорення їх тільки закону, гласності тощо [9, с. 541].

Загальними також є вимоги, що стосуються порядку відкриття провадження у справі, підготовчого провадження, судового розгляду, судових рішень, а також перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку чи у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами.

Під винятками слід розуміти ті елементи цивільної процесуальної форми, які не застосовуються під час розгляду справ у порядку окремого провадження (відсутність сторін, позову та пов'язаних із цим інститутів тощо). Доповненнями є норми, які встановлюють додаткові особливості розгляду і вирішення справ окремого провадження порівняно із загальними правилами цивільного судочинства. При цьому такі винятки та доповнення визначені двома рівнями: перший рівень – це винятки і доповнення, притаманні усім справам окремого провадження; другий рівень – винятки та доповнення, визначені окремими главами, присвяченими розгляду і вирішенню конкретних категорій справ окремого провадження [9, с. 541];

2) властивими окремому провадженню у цілому (ст. 294 ЦПК України);

3) притаманними виключно певній категорії цивільних справ (зокрема, глави 2–13 розділу IV ЦПК України) [6, с. 523].

Таким чином, окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства характеризується спеціальною метою, якою є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, а також низкою особливостей процесуальної форми.

Виходячи із зазначеного, судові рішення у справах окремого провадження можна визначити як правозастосовчі акти, ухвалені іменем України, оформлені у визначеній законом процесуальній формі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і мають правовим наслідком підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Перейдемо до класифікації судових рішень у справах окремого провадження.

Залежно від питання, яке вирішується судом, ЦПК України класифікує судові рішення на: ухвали, рішення, постанови, судові накази (ч. 1 ст. 258).

Як визначено у ч. 2–5 ст. 258 ЦПК України, процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішенням суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови. У випадках, передбачених ЦПК України, судовий розгляд закінчується постановленням ухвали чи видачею судового наказу.

Виходячи з юридичної природи окремого провадження як одного з видів непозовного цивільного судочинства, можна стверджувати, що під час розгляду цивільних справ в зазначеному порядку судом можуть бути ухвалені два види судових рішень: рішення суду і ухвали суду.

Щодо постанов суду, то слід погодитися з висловленою у юридичній літературі позицією Г.В. Чурпіти, що диференціація цивільного судочинства на види властива лише для провадження у цивільних справах у суді першої інстанції, адже на наступних стадіях цивільного процесу відсутня зумовлена матеріальною природою справ відповідна специфіка процесуальної форми [10, с. 31]. Таким чином, постанови суду не можна розглядати як один із видів судових рішень, які можуть ухвалюватися судом у справах окремого провадження.

Відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 «Про судові рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р. рішення суду є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини, правопорядку та здійснення проголошеного в Основному Законі України принципу верховенства права.

Отже, для того щоб рішення суду змогло виконати функцію захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод або інтересів, воно повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим.

ЦПК України у ч. 1 ст. 263 визначає, що законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Крім того, рішення суду має відповідати завданню цивільного судочинства, визначеному ЦПК України.

Крім того, цивільне процесуальне законодавство України передбачає спеціальний випадок постановлення окремої ухвали у справах окремого провадження. А саме: відповідно до ч. 4 ст. 342 ЦПК України якщо під час судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час примусової госпіталізації або, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час примусової госпіталізації, суддя зобов'язаний забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи та надіслати відповідному органу досудового розслідування окрему ухвалу щодо необхідності проведення дослідження фактів застосування насильства та вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

Сьогодні загальні вимоги щодо змісту судового рішення як процесуального документа регламентовані у статтях 260, 265 ЦПК України.

Після останньої новелізації ЦПК України, датованої 03 жовтня 2017 року, підхід законодавця щодо структурування судового рішення залишився сталим: обидва види судових рішень, які ухвалюються у справах окремого провадження, – рішення та ухвали, також структурно складаються із чотирьох частин: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної.

Поряд із загальними правилами цивільне процесуальне законодавство України містить спеціальні норми щодо змісту деяких ухвал суду, які постановляються у справах окремого провадження. А саме: у справах про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним та відновлення прав на них суд відповідно до ч. 1 ст. 322 ЦПК України має постановити ухвалу до судового розгляду, обов'язковими елементами змісту якої є: 1) зобов'язання зробити публікацію про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя до суду; 2) заборона здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або за векселем. Ще в одній категорії справ – про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку ЦПК України у ч. 3 ст. 342, встановлює, що необхідним елементом змісту ухвали про відкриття провадження у справі, якщо судовий розгляд відбуватиметься в режимі відеоконференції з психіатричного закладу, в якому перебуває особа, щодо якої вирішується питання про надання їй

психіатричної допомоги, є зазначення в такій ухвалі про проведення судового розгляду у режимі відеоконференції з психіатричного закладу.

Крім цього, цивільне процесуальне законодавство України регламентує низку спеціальних ухвал, які постановляються у справах окремого провадження, проте вже без уточнення їх змісту. Такими є: у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною ухвала про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу (ч. 2 ст. 298 ЦПК України); у справах про звільнення опікуна або піклувальника від його повноважень ухвала про призначення нового опікуна або піклувальника за поданням органу опіки або піклування (ч. 2 ст. 300 ЦПК України); у справах про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним та відновлення прав на них ухвала про зняття заборони здійснювати будь-які операції за цінним папером на пред'явника або за векселем (якщо заявник у встановлений судом строк не пред'явить позову до держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя) (ч. 3 ст. 325 ЦПК України).

Висновки. Окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства характеризується спеціальною метою, якою є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, а також низкою особливостей процесуальної форми. Судові рішення у справах окремого провадження – це правозастосовчі акти, ухвалені іменем України, оформлені у визначеній законом процесуальній формі, які ґрунтуються на встановлених у судовому засіданні фактах і мають правовим наслідком підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Список використаних джерел:

1. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 519 арк.
2. Зайвий Т.В. Правова природа видів цивільного судочинства у юридичній літературі та законодавстві України : порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол. : Ківалов С.В. (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Р.М. Мінченко. Одеса : Юрид. л-ра, 2010. Вип. 56. С. 150–155.
3. Комаров В.В. Окреме провадження : моногр. Харків : Право, 2011. 31 с.
4. Процесуально-правова природа судових помилок у цивільному судочинстві України : монографія / Н.М. Савчин, В.І. Бобрик. Чернівці : Місто, 2017. 180 с.
5. Уніфікація і диференціація процедур цивільного, господарського та адміністративного судочинства : монографія / Бичкова С.С., Бобрик В.І., Проценко В.В. та ін. ; за заг. ред. В.І. Бобрика. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 202 с.
6. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2009. 760 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 1088.
8. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Васильченко В.В. та ін. ; за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів, В.В. Васильченка, Н.Ю. Голубевої. Харків : Одиссей, 2009. 952 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков В.І. та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. [2-ге вид., допов. і переробл.]. Київ : Атіка, 2010. 896 с.
10. Чурпіта Г.В. Процесуальні особливості розгляду судом справ про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 51–56.